

Actrius en llibertat provisional

Amb el pas de la història el teatre ha esdevingut un instrument agitador de les consciències. Com una càrrega de dinamita en una pedrera, ha foradat la dura roca de les societats i ha creat espais de reflexió per a allò públic i allò privat. Està lligat al coneixement com a valor de la dignitat i de la llibertat humana, és a dir, a la constant conversió de les persones en ciutadans. No és casual que el teatre neixi alhora que la democràcia com a invent feliç de la Grècia clàssica. Els antics van fer cerimònies i espectacles amb els seus vicis, les seves pors, les seves virtuts i els seus anhels, amb una sort de mirall públic on cadascú podia veure reflectida la seva imatge amb la part de bellesa i la de lletjor que el caracteritzava. És un creació dels homes per al consum dels homes, on fins i tot els déus resultaven terriblement humans. Una conquesta de la civilització que va néixer per millorar-la.

El teatre pot i ha de ser una aposta pel futur. Només les societats sense futur ho són també sense teatre. Jo soc filla funcional de la Llei General Penitenciària de 1979, la llei de presons de la nounada democràcia, i em van ensenyar que havia d'arribar a elles per crear futur. El material de què disposava era un grup de dones, víctimes i agressores de la societat per aquesta estranya transferència recíproca que genera el delictes

Aquestes reflexions sobre la utilitat del teatre per a la vertebració social eren implícites a l'impuls creador de Teatro Yeses. Quan el 1985 vaig decidir proposar a la direcció de la presó de Yserías, a Madrid, la creació d'un taller de teatre per a les internes, em va animar la voluntat de passar-ho bé., així de senzill, de passar-ho bé jo i que ho passessin bé les preses que em seguíssin en aquesta estranya aventura. Malgrat les invectives clericals amb què ens condemnem a focs eterns els qui són incapaços de divertir-se, passar-ho bé és l'única forma sana de contribuir amb eficàcia a millorar alguna cosa; per això va esdevenir imprescindible inventar-se qualsevol cosa que topés de cara amb l'ambient gris i sordid que senyoreja les presons. La resposta de les autoritats penitenciàries va ser una barreja de tolerància i escepticisme; un encongir-se d'espatlles administratiu i un *tu diràs* expectant sota el que hi havia una certa complicitat de la directora del centre. Així va néixer aquesta boja història que està en vies de convertir-se en un clàssic de la vida a la presó.

Les beceroles de Yeses van ser d'entusiasme i investigació. Aviat vam descobrir que el nostre taller havia de ser quelcom més que una factoria de peces soltes; havia d'entrelligar-les i fer obres acabades, productes que

poguessin posar-se a la venda. El taller es va convertir en un grup de teatre que abordava les seves pròpies produccions, però l'esforç i els resultats només tindrien sentit si poguessin ser vistos i valorats pel públic lliure. El problema immediat era que no disposàvem de botiga on oferir els nostres productes; per sort se'ns va presentar l'ocasió propícia.

El 1990 la creació col·lectiva del grup va fer veure la llum *Mal bajío* (escenes d'una presó de presó de dones). El text va rebre el premi accèssit Calderón de La Barca del Ministeri de Cultura, la qual cosa va iniciar una gira per diverses comunitats espanyoles, on les preses van treballar per primer cop com a actrius professionals i que ens va permetre mostrar arreu, amb humor i amb amor, com és possible crear art i com és la vida quotidiana d'una presó de dones. Les representacions van ser seguides amb passió pel públic; a voltes amb passió contrària per la cruesa i el naturalisme deliberat d'algunes escenes i de les seves expressions.

Aquella injecció de recolzament i de polèmica va fer créixer les nostres ganes de seguir creant i de llençar la nostre veu de presons sobre les consciències i l'enteniment dels lliures. La reinserció i la reeducació socials, objectiu de les penes de privació de llibertat segons proclamació constitucional, només són possibles en connexió permanent amb aquesta societat per a la qual es reinserta i reeduca. Passar la balda a les presons i deixar-les així no és només símptoma d'una societat que no se'n refia de si mateixa i que pateix alts nivells de mala consciència, sinó una ridícula contradicció entre els seus objectius i la pràctica per assolir-los.

Degut a això, durant aquesta dècada, el nostre objectiu prioritari y quasi obsessiu ha estat repetir un i altre cop l'experiència de *Mal bajío*, mostrant en teatres oberts al públic el producte del nostre treball, realitzat colze amb colze –i cal destacar-ho– amb professionals de l'escena. Una llarga nòmina d'actors ha treballat amb “les yeses”, entre ells alguns noms rellevants de la interpretació com Jaime Blanch, Chete Lera, Santiago Segura, i l'últim Premi Nacional de Teatre, Manuel Galiana. Així, en els darrers cinc anys, hem pogut mostrar a l'exterior *Marcado por el tìpex* del sevillà Antonio Onetti; *Invierno de luna alegre* i *La isla amarilla* de la madrilenya Paloma Pedrero; *Bajarse al moro* i *Fuera de quicio* del cèlebre autor dramàtic José Luis Alonso de Santos, el teatre d'ambients marginals del qual és tan del gust de “les chicas yeses”; *La asamblea de las mujeres* del vell burleta Aristòfanes; i el més recent espectacle anomenat *Farsas y otros pervertimientos*, que inclou textos de José Sanchis Sinisterra, Alfonso Zurro i Miguel Gila.

Tots aquests muntatges van ser precedits per un que em porta entranyables records. Es tracta de *La orgía* del colombià Enrique Buenaventura. L'obra

La reinserció i la reeducació socials només són possibles en connexió permanent amb aquesta societat per a la qual es reinserta i reeduca

es va programar en un teatre comercial de Madrid i va ser un èxit de públic i crítica que vam fer arribar fins a l'autor al Cali dels seus teatres experimentals. El bo i experimentat Buenaventura ens visità. Va explicar-nos com aquesta funció, que acabava amb uns pidolàires assassinant a una boja i vella tirana que els oprimeix i mata de gana, es va representar un cop a una presó colombiana. Els presos van celebrar-la de tal manera i amb tant entusiasme, amb l'última escena que representa quelcom similar a un magnicidi emancipador, que l'alcaid de la presó, espantat, en acabar la representació va pujar a l'escenari, va fer callar els aplaudiments i va advertir: Però sàpiguen vostès que aquests, després, van ser durament castigats...

Per *Teatro Yeses* han passat prop de tres-centes dones. No totes han estat grans actrius, ni tan sols totes ho han estat. El teatre, en la seva concepció global com a una de les arts que necessita creadors de les diverses àrees, ha trobat a Yeses una sorprenent font de talents i voluntats menys afortunades, però que sempre han aglutinat un mateix impuls definit per la fe en la força alliberadora de la creació dramàtica. A totes elles, a totes nosaltres, ens ha unit la idea de trobar en el teatre matèria bruta per construir i desenvolupar la personalitat, per alimentar l'amor propi com a base indispensable de tota relació social positiva i integrada.

Les dones que han passat pel grup sovint arrossegueu una vida amb un denominador comú: mai ningú els ha confiat cap responsabilitat per fer quelcom lícit, ni elles, per si mateixes, han tingut la possibilitat d'assumir-ne. La situació de les preses té un plus de dramatisme sobre la dels presos, per la seva condició de dones. Els ambients marginals no amaguen la relegació denigrant de les dones en la vida quotidiana, tanmateix als ambients d'elit també es produeix, però es dissimula una mica més.

La presó encara s'alimenta d'homes y dones reclutats, en la seva majoria, en ambients marginals, i en ella és fàcil trobar dones amb experiència en *altes responsabilitats* com custodiar partides de coca o vigilar la reraguarda d'un atracament; però és mol rar que algun cop hagin custodiat un fill en la seva molt freqüent maternitat, o vigilat la bona marxa d'una feina legal i remunerada. El teatre en si és ben poca cosa per curar aquesta disfunció social, però és curiós i emocionant veure com el paper d'una d'elles, convertida en actriu, malgrat que només digui dues frases en una funció, o la d'aquella altra que treu tal o qual element d'escena en un obscur durant la representació, constitueix la primera oportunitat de col·laborar en una empresa col·lectiva sense retret social sinó amb l'aprovació d'aquesta societat convertida en públic que aplaudeix.

El doble nivell de desarrelament –com a preses i com a dones– que pateixen “les chicas yeses” no suposa cap obstacle en la nostra feina sinó un revulsiu. Un il·lustre director de teatre va dir-me fa un temps que només podien fer teatre aquells que haguessin viscut, els que acumulessin una experiència vital de peripècies i emocions que els donés prou material per modelar els seus personatges. A les noies del grup no els mancaven ni emocions ni peripècies, generalment amarades d’amargor i sofriment i sempre gravades al cor amb un sufocant batec d’angúnia. Potser no sigui imprescindible haver patit per pujar a un escenari, però he vist tanta veritat sense escola prèvia en les meves actrius que, com a mínim, sé que no és possible un actor o una actriu entre els qui han passat la vida entre cotons. Importants ensenyaments que m’han transmès les noies des de la presó des de fa catorze anys! El teatre, la capacitat d’interpretar, neix de sota, de les passions límit, dels trencaments, de la vida amb tots els seus sabors i les seves olors, dels més agres i dels més dolços i no és feu d’aquesta col·lecció de nens macos i insípids que ens avorreixen a les pantalles de la televisió i del cinema.

A *Yeses* intentem que el teatre sigui una experiència alliberadora en la seva més gran amplitud. Que serveixi per alliberar-se de la reglamentària vida de la presó, dels molestos megàfons que distribueixen els fluids de circulació humana per les galeries de la presó, per refugiar-se unes hores en el silenci de l’assaig només trencat per la música ritual de la paraula dramàtica; que serveixi per fugir de l’espiral sorda d’agressivitat –a voltes no tan sorda– que la privació de llibertat genera a les vísceres, canalitzant-la com aigua viva disposada a regar els camps de la seva capacitat d’inventar i divertir-se; que serveixi perquè les autoritats penitenciàries vegin més properes la seva reinserció i les deixin sortir abans al carrer; que serveixi, finalment, per saber què fer al carrer

A Yeses intentem que el teatre sigui una experiència alliberadora en la seva més gran amplitud

No es tracta d’una fàbrica d’actrius que llança artistes a l’infame món del casting. Es tracta que el carrer, l’espai dels lliures, dels bons que no cometen delictes o que els dissimulen prou bé sense embrutar-s’hi les mans, els faci un lloc i les admeti com a membres de ple dret. Sí que potser no n’hi ha prou amb el teatre de la presó, però si no és cert que contribueix en aquesta tasca de convertir les preses en dones lliures i dignes, s’inverteix la càrrega de la prova i correspon demostrar-ho a qui ho negui, ja que a *Yeses* tenim l’evidència de tot el contrari després de quasi tres lustres de feina continuada

La feina de les dones del grup al costat d’actors ha representat un doble flux d’enriquiment. D’una banda el rebut per elles, en poder comprovar en pròpia carn com són els ets i uts de la construcció d’un personatge: com treballen els autors; de l’altre el rebut per ells ja que les dones aporten frescor i intuïció,

***Obrir una via
de comunica-
ció entre el
món tancat de
les presons i
l'obert de
l'exterior***

moltes vegades oblidades en el treball interpretatiu. Malgrat tot, valoro més el que aquesta fusió contribueix en la tasca de resocialització de la nostra activitat artística. Que els actors entrin a la presó o les dones surtin als escenaris per treballar junts en llibertat és obrir una via de comunicació entre el món tancat de les presons i l'obert de l'exterior. De sobte les noies deixen de ser preses per convertir-se en dones que treballen com a actrius. És evident que no s'elimina la seva condició, però durant aquesta estona s'oblida, i es dota al treball un plus de serietat que el converteix en una cosa diferent a una simple taller ocupacional que serveix per fer passar les llargues hores a la presó, es converteix en una feina artística feta a la manera dels artistes.

Malgrat els lògics recels administratius i les morboses preguntes d'alguns periodistes mai hi ha hagut cap problema: els actors no han passat a les noies ni drogues ni llimes per a les barres de la presó, ni elles els han violat per les cantonades; malgrat que defraudi les expectatives d'un o altre cretí i ens condemni a no ser l'argument d'alguna pel·lícula truculenta mereixedora de permisos internacionals, què hi farem. Els fruits obtinguts són altres, cada cop més coneguts per un sector més gran de públic de teatre, i provenen d'una feina feta amb rigor i una gran solidaritat col·lectiva.

Però amb la feina i els fruits no n'hi ha prou per assegurar una activitat que es desenvolupa en una provisionalitat eterna. L'escepticisme tolerant amb què les autoritats penitenciàries van acollir l'invent no ha canviat en gran cosa. Durant aquests anys ha oscil·lat entre la col·laboració ocasional i entusiasta d'algun funcionari o polític, a qui l'audàcia de les idees mai li ha semblat que posés en escac a l'administració, fins al consentiment o a l'obstaculització. Els darrers tres anys hem rebut el recolzament compromès de la Direcció General de la Dona de la Comunitat de Madrid, la titular de la qual, Asunción Miura, no s'ha pres l'impuls de la nostra experiència com una concessió divertida sinó com una obligació vers un grup de dones de la seva comunitat que necessiten la seva atenció.

Diuen que el teatre sobreviu enmig d'aquest vertigen d'ofertes d'oci que omplen la nostra societat tan sols pels ajuts que rep de les institucions públiques. Si això és així per què els poders públics consideren necessari el seu manteniment, pel fet que compleix una utilitat social concreta, sembla clar que necessita aquest recolzament decidit més que cap altre.

Van passar deu anys abans que *Yeses* contés aquest recolzament tan clar i atrevit. Potser ja estàvem resignats a justificar-nos permanentment pel fet d'existir, quan de sobte ens va arribar aquest reconeixement, amb alguna

cosa més que paraules boniques i mostres d'admiració, com una càrrega de combustible per seguir i accelerar la marxa. Hi ha iniciatives socials que mereixen conservar-se; crec que la nostra és una d'aquestes encara que el seu abast sigui humil., i quan són feliçment descobertes i recolzades per les institucions públiques i els seus responsables, no deixar caure en sac sense fons aquest recolzament significar construir de mica en mica la convivència democràtica.

Teatro Yeses avui està en fase de reconstrucció. La seva seu habitual, la presó de dones de Carabanchel acaba de tancar-se. Els trasllats i reallotjaments de les internes ha provocat una espècie de diàspora d'artistes que ha desmanegat el grup i ens ha obligat a una recomposició d'urgència per atendre els compromisos de l'última gira.

He rebut notícies d'algunes de les dones des del seu nou destí. S'escarrassen per muntar un grup de teatre allà on són. Tan de bo corri l'exemple i aviat hi hagi un grup de teatre a cada presó, la qual cosa significaria que teníem raó quan vam iniciar l'aventura i que el teatre s'hauria convertit, per a un grup de dones, en la clau d'una porta vers una estona de llibertat provisional.

Elena Cánovas
Directora de teatre i Funcionària del cos especial
d'institucions penitenciàries

Actrius en llibertat provisional

Actrices en libertad provisional

El artículo relata la experiencia de un grupo de teatro dentro de la prisión. La fe en la fuerza liberadora de la creación dramática, así como el convencimiento de que la reinserción social sólo es posible abriendo vías de comunicación con la sociedad, son las bases sobre las que se fundamenta esta iniciativa de teatro social.

Actresses on parole

The article is about the experience of a theatre group inside the prison. The faith in the releasing power of dramatic creation, as well as the conviction that social reinsertion can only be made possible by opening ways of communication with society, are the base on which lays this initiative of social theatre.

Autor: Elena Cánovas

Article: Actrius en llibertat provisional

Referència: Educació Social núm. 13 pp. 96 - 102